

УДК:339.9(477)

РОЛЬ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Р. І. Олексенко, доктор філософських наук, професор
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Розвиток гуманної, вільної і відповідальної особистості підприємця безпосередньо пов'язаний із системою його духовних цінностей, що протистоять утилітарно-прагматичним цінностям. Процес релігійної соціалізації, як і будь-якої іншої (політичної, етнічної), має активний характер. Свідомість особистості відіграє тут вирішальну роль, відображаючи форму і зміст маніпулятивних впливів соціального середовища. У процесі релігійної соціалізації підприємець виступає як складова суспільного процесу. Вона є одночасно і об'єктом, і суб'єктом суспільних відносин. Духовність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, зосередженість на моральній культурі людства.

Ключові слова: особистість, релігія, релігійна соціалізація, підприємець.

Підприємництво — невід'ємний елемент сучасної ринкової системи господарювання, без якого економіка і суспільство в цілому не можуть нормально існувати і розвиватися. Підприємці в силу своєї масовості відіграють значну роль у соціально-економічному житті країни. Підприємництво забезпечує зміцнення ринкових відносин, заснованих на демократії і приватної власності, тому за своїм економічним становищем, умовами життя приватні підприємці складають основу середнього класу, який є гарантом не лише соціальної, а й політичної стабільності суспільства. Тому сьогодні, як ніколи, гостро стоїть питання про особу підприємця як активного суб'єкта економічної діяльності з погляду моральних підходів. Про актуальність цієї проблеми ще раз нагадає нам, наприклад, пожежа в червні цього року в небезпечній близькості від Києва, господарські, військові, і стратегічні об'єкти були побудовані в порушенні всіх правил, що говорить про злочинну недбалість. («Можна все, якщо прибуток буде високим»)

Поняття особистості та її якостей завжди знаходилося в центрі філософської думки. Людина для філософії — це суб'єкт, здатний до зміни самого себе і світу. Вже в античній філософії Сократом було сказано, що головне завдання людини — пізнати самого себе. За Сократом, не тільки кожен окремих вчинок повинен визначатися відомою метою, але має існувати єдина загальна і вища мета, якій підпорядковуються всі приватні цілі і яка є безумовне вище благо. Поведінка людини визначається її уявленнями

про доблесть і благо: немає людини, яка знаючи, що він може зробити щось краще, став би робити найгірше. «Лише в знаннях захист нам на життєвому шляху» [6]. Залишається актуальною й ідея Платона про те, що душа складається з трьох частин: розумної, афективної і бажаною. Перемога розумної частини душі над пристрастями, почуттями і прагненнями можлива тільки при належному вихованні. Ще далі в цьому питанні йде Аристотель. Філософ в «Нікомаховій етиці» стверджував, що той, хто не в змозі сам відповідати за свої вчинки, не здатний стати паном самого себе.

Не залишилася без уваги проблема людини і в Новий час. Звернемо увагу на думку Т. Гоббса про те, що в природному стані люди діють, керуючись тільки природним законом самозбереження. У цьому стані кожен має право на все, що він може взяти, захопити, тут бажання збігається з силою, а тому природний стан є стан «війни всіх проти всіх». Але, ця війна суперечить прагненню до самозбереження. Отже, необхідно шукати миру. Для цього кожен повинен відмовитися від права на все, перенести частину своїх бажань на інших.

Особливо слід в контексті нашої проблеми звернути увагу на кантівську позицію, на ті три питання, які на думку великого мислителя, знаходяться в центрі філософії: що я можу знати; на що я можу сподіватися; що я маю робити. Квінтесенцією вчення Канта є його поняття категоричного імперативу, докладно розроблене в його «Критиці практичного розуму»: «Роби так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі і в особі всякого іншого так само як до мети, і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу» [2].

Суть кантовської ідеї — це принцип свободи, автономії волі людини. Кант вважає, що людина не може виправдовувати свою поведінку тими чи іншими обставинами, він чинить так чи інакше бо вільний. Ми не будемо вільними, поки не вирішимо стати вільними.

Зупинимося на ідеї К. Ясперса про людину Він писав: «Людина — істота, яка не тільки є, але й знає, що воно є ... Людина істота, яка не може бути повністю пізнана просто як буття, але ще вільно вирішує, що воно є : людина — це дух, ситуація справжньої людини — його духовна ситуація. [8]. У зв'язку з цим коротко зупинимося на понятті духовності.

Духовність є індивідуально-унікальна особливість людини, що досить важливо для особистості підприємця. Особливо в наш такий непростий час. Важливо зрозуміти і прийняти унікальність кожної людини. Вона проявляється вже в природній конституції індивіда. Але унікальність людини — це не тільки і не стільки його природні якості, найсильніше вона проявляється в духовності людини. Саме в духовності формується унікальна, неповторна особистість. (Досить згадати промисловців-меценатів, наприклад, Терещенко М.І.). В духовності особистість самоідентифікується, визначаючи

свою якісну сутність, простір своєї особистості, бар'єри, які відокремлюють його від світу та інших.

Особливо яскраво проявляється духовність в діяльності конкретного індивіда, яка, як правило, локальна, бо завжди обмежена зовнішніми умовами буття. Духовність же якісно відкрита, вільна у своїх проявах. «Людська особистість, — писав В.С. Соловйов, і, отже, кожна одинична людина є можливість для здійснення необмеженої дійсності, або особлива форма нескінченного змісту. У розумі людини полягає нескінченна можливість все більш і більш істинного пізнання і сенсу всього, а його воля містить в собі таку ж нескінченну можливість все більш і більш досконалого здійснення цього сенсу в даній життєвій середовищі. [5].

Е. Степанова визначає духовність як сукупність проявів духу в світі і людині. У соціології, культурології та публіцистиці «духовністю» часто об'єднують та називають початком суспільства, що виражаються у вигляді моральних цінностей і традицій, сконцентрованих, як правило, в релігійних вченнях і практиках, а також у художніх образах мистецтва. В рамках такого підходу, проекція духовності в індивідуальній свідомості називається совістю, а також стверджується, що зміцнення духовності здійснюється в процесі проповіді (умовляння), освіти, ідейно-виховної або патріотичної робіт [7].

Йосип Августин SJ пише, що це поняття характерно для всіх релігій: монотеїстичних, політеїстичних, анімістичних, хоча обґрунтування тлумачиться по-різному. «Чи можна застосовувати поняття «духовне життя» до тих людей, які не визнають релігійної сутності духу, як якогось «надприродного» елементу, вищої Особистості, від якої людина залежить і яка над ним панує» — запитує автор. «Можливо, так, — розмірковує він, — але виключно по відношенню до тих, хто шукає цю Особистісну Сутність і орієнтований на неї. Відносно ж тих осіб, які свідомо заперечують цей надприродний елемент, спростовують його, або, тим більше, ставляться до нього іронічно, застосування поняття «духовне життя» було б непорозумінням» [1].

Важко застосовувати поняття «духовне життя до людей, які свідомо і в повній свободі відмовляються від віри в існування Духа. У подібних випадках слід було б скоріше говорити про таке їх внутрішнє життя, яке відбувається лише по натхненню і під впливом зусиль самої людини. [1].

Тут доречно буде сказати про процес соціалізації як фактор становлення особистості та особистості підприємця, зокрема, як правило, під соціалізацією розуміють процес входження людини в соціальне середовище, засвоєння особистістю соціальних впливів і її залучення до системи соціальних відносин.

Процес соціалізації є сукупність всієї системи соціальних відносин, в які людина входить, засвоює норми і цінності середовища, в якому вона живе як член суспільства. Релігійна соціалізація — це процес, за допомогою

якого суспільство передає від покоління до покоління систему релігійної орієнтації, знань, настановлень, набутих за період життєтворчості індивіда, нації, людства. Про це писали ще О.Конт, А. Тойнбі, Е. Дюркгейм говорячи, про процеси становлення нової цивілізації.

Необхідно визнати, що в період зростання інтересу громадян до релігії процес релігійної соціалізації особистості підприємців не може розглядатися ізольовано, без одночасного аналізу як особливості самого підприємця, так і тієї конкретної релігійної, соціально-політичної і економічної реальності, до якої він включений. Це складний процес становлення особистості підприємця. Він триває впродовж усього його свідомого життя і залежить від обставин, пов'язаних з соціально-політичними і правовими засадами суспільства. Універсальною ціллю релігійної соціалізації особистості підприємця — сформувати у нього почуття лояльності й відданості релігійним ідеалам у своїй діяльності.

Досить проблемним є процес релігійної соціалізації молодих підприємців в країнах пострадянського простору. Адже понад 70 років воєнничого атеїзму зробили багато для бездуховного буття в соціумі, і це найбільш позначилося на людях середнього і молодого віку. Саме у людей цих категорій змінилися ціннісні орієнтації, викликані складнощами буття в Україні.

Нині цінності стали предметом вільного вибору. Сучасна людина втратила віру в безумовну цінність ідеалів, що їх формувала (чи формує) ідеологія. Така ситуація порушує душевний спокій людини, котра жила в лещатах ідеологічних стереотипів, і штовхає її на пошук нових смисложиттєвих цінностей і світоглядних орієнтирів. Тому є потреба в ідеологічному осмисленні національної ідеї в рамках плюралізму, гуманізму, духовності, громадянськості та високої моральності.

Так як ми говоримо про релігійну соціалізацію, нам необхідно визначити поняття «релігія». Як правило, релігію оцінюють і описують по її зовнішніми ознаками, по тому, як вона проявляється у культурі, в особистому та суспільному житті. Звідси безліч самих різних визначень і трактувань релігії. Ми звернемо увагу на філософське осмислення даного феномена. Філософія релігії ставить своїм завданням дати понятійне визначення релігійних феноменів, розкрити їх раціональний сенс. Це особлива філософська дисципліна, суть якої відомий релігієзнавець Ю. Кемелев пропонує розглядати у двох значеннях: 1) як сукупність філософських установок і 2) як автономне філософське розуміння релігії, Бога, віри. М. Боголюбов, київський професор початку ХХ століття, також пропонував розглядати два значення даного терміну. У першому філософія релігії ототожнюється з релігійною філософією, а в другому, вона прирівнюється до філософських наук про релігію.

Філософія релігії розглядає теологічні поняття як прояв релігійного досвіду особистості. У той же час цей досвід тісно пов'язаний з самопізнанням,

саморозумінням власного буття, спробою людини зрозуміти свою віру в Бога, в тому числі, якщо ця людина займається бізнесом, визначити роль релігійної свідомості в його підприємницькій діяльності, цілі та завдання цієї діяльності. Особистісне буття і релігійна свідомість підприємця так чи інакше спирається на основні ідеї, що розробляються церквою.

Церква не може запропонувати жодної моделі економічного та соціального життя або захищати той чи інший політичний режим. Вона не була заснована, щоб замінити собою Кесаря. Хоча в Біблії зустрічаємо притчу про таланти де Бог нагороджує тих хто активно працює. Її завдання створити сприятливі умови для своєї духовної задачі: мир і свобода. На жаль, історія показала, що війна і пригнічення, внаслідок безперервних проявів несправедливості, породжують конфлікти, суть явища, більш звичні, ніж мир і свобода. У своєму соціальному вченні церква пропонує гуманізм, який додає сили окремим особистостям (наприклад, см. книга Іова в Біблії) і поширюється на людські спільноти. Самі ж докладні зауваження про економіку (або політику) підносяться не з технічної точки зору, а скоріше, як конкретної підтримки норм етичного характеру. Досить у цьому сенсі згадати, що таке явище як приватна власність, виступаюча в найрізноманітніших формах, не є єдиним предметом соціального вчення церкви, пише Патрик де Лобьє.[3]

У православ'ї соціальне становище людини — це хрест, випробування (обтяжене воно злиднями чи скрашено недостатком), яке необхідно гідно пронести по життю, проявляючи терпіння і смиренність. Християнство як стверджував С. М. Булгаков, мислиться як універсальна істина, яка охоплює всі сфери людської діяльності, у тому числі — і соціальну. Інша точка зору представлена В. М. Лосским, який писав: «людині вперше відкривається таємниця Бога, одночасно особистого і абсолютного». Всю богословську концепцію В. М. Лосського можна розглядати під кутом перетину двох найбільших таємниць буття — таємниці Бога і таємниці людини [4].

Вчення В.М. Лоського направлене на взаємне розкриття апофатики Бога і людини. Богопізнання, що виявляє собою вищий сенс людського буття, може бути задовільно розкрито сучасній людині тільки через розуміння таємниці самої людини, її сутності і призначення, його неповторності, єдності. Мислитель визначає особистість як пропонуваній християнством новий модус існування людини, що відкриває йому нескінченні можливості буття шляхом виходу людини за межі свого існування. Ця ідея, на наш погляд, придбала не тільки актуальність, але й особливої гостроти у наш непростий час. Нагадаємо собі, що православ'я не тільки розробляло теоретичні ідеї економічної поведінки, але й практично показувало приклади такої діяльності. Досить згадати о. П. Флоренського, який брав активну участь у розробці плану ДООЛПР, бо він розумів, що здійснення цього плану покращувало умови життя людей. Доречно буде згадати і знаменитого хірурга св.

Луку Войно-Ясинецького, який не тільки був священиком, але й врятував чимало життів в прямому сенсі слова.

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що церква не заперечує підприємництва та збагачення самих по собі, але вимоглива до їх мотивів і форм: ті види діяльності, які за прагматичної та технологічної раціональністю не беруть до уваги її духовний зміст, завдають шкоди суспільній моралі, підривають стабільність суспільства і шкодять добробуту інших людей, заохочують гріхи, пороки, згубні пристрасті і звички, визнаються гріховними. У той же час, абсолютно моральними можуть бути визнані тільки два мотиви до праці: трудитися, щоб їсти самому, нікого не обтяжуючи, і працювати, щоб подавати тому, хто потребує. Такий підхід притаманний для усіх релігій світу.

Соціальна відповідальність підприємця сучасного типу має стати не просто законодавчо нормативним явищем, а глибоко особистісним світоглядно-філософським базисом економічної, виробничої, комерційної та соціокультурної активності. Соціальна активність, формування і розвиток людського капіталу є ключовими характеристиками типу мислення і дії сучасного підприємця. Соціальна відповідальність бізнесу полягає в тому, що підприємливі особистості несуть тягар відповідальності за формування певних морально-етичних та соціокультурних типів поведінки, діяльності, особистісної активності. Ключові моральні принципи, котрі визначають концептуальні засади бізнесу, передбачають повагу до людської гідності й відповідальність, слідування обов'язку і чесність, справедливість і легітимність, сприяння суспільному благу і екологічну свідомість. Підприємницька діяльність ґрунтується також на таких моральних категоріях, як благородство, надійність, відкритість, порядність, солідарність.

Для того, щоб в українських підприємців формувалися такі характерні для сучасної економічної людини риси, як ініціативність, креативність, діловитість, відповідальність, творчість, особистісна зацікавленість тощо, необхідно створити систему нарощування людського капіталу засобами законодавчої діяльності, освіти, культури, виховання. Саме ці засоби є ефективними для підвищення якості людського капіталу країни сучасного формату.

В контексті предмету нашої уваги – осмислення релігійної соціалізації особистості підприємця, релігійна соціалізація нині повинна щонайменше сформувані в особистості підприємця лояльність, почуття власної відповідальності за існуючу систему суспільних відносин, міжконфесійних стосунків, за систему, яка б сприяла толерантності, духовності і консолідації поліетнічного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Йосип SJ Про духовне життя і молитву / Августин Й. SJ - Кайрос. Київ, 2011. — С. 21-22

2. Кант І. Критика практичного розуму. / І. Кант.- Пер. з нім. — СПб.: Наука, 1995.
3. Патрик де Лобье. Социальная доктрина католической церкви (Опыт воплощения христианского идеала). — Брюссель, 1989. — 254 с.
4. В. М. Лосский «За образом і подобою Бога», 1967
5. Соловйов В. С. Соч. В 2-х т. — М., 1990.- Т.2 — С. 282
6. Софокл. Трагедії. М., 1979, с. 71
7. Степанова Е. А. Нова духовність і старі релігії // Науково-теоретичний журнал «Релігієзнавство». — 2011. — № 1. — С. 127-134.
8. Ясперс К. Сенс і призначення історії. — М., 1991. С.289-290.

РОЛЬ РЕЛИГИОЗНОГО СОЗНАНИЯ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Олексенко Р. И.

Развитие гуманной, свободной и ответственной личности предпринимателя непосредственно связан с системой его духовных ценностей, противостоящих утилитарно-прагматическим ценностям. Процесс религиозной социализации, как и любой другой (политической, этнической), имеет активный характер. Сознание личности играет здесь решающую роль, отражая форму и содержание манипулятивных воздействий социальной среды. В процессе религиозной социализации предприниматель выступает как составляющая общественного процесса. Она является одновременно и объектом, и субъектом общественных отношений. Духовность так или иначе предполагает выход за пределы эгоистических интересов, личной выгоды, сосредоточенность на нравственной культуре человечества.

Ключевые слова: личность, религия, религиозная социализация, предприниматель.

ROLE OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS IN BUSINESS

Oleksenko R.

The development of a humane, free and responsible person entrepreneur is directly linked to its system of spiritual values, opposing utilitarian and pragmatic values. The process of religious socialization, as well as any other (political, ethnic) is active. Consciousness of personality plays a decisive role, reflecting the form and content of the manipulative influence of the social environment. In the process of religious socialization entrepreneur acts as part of the social process. It is both the object and the subject of public relations. Spirituality somehow involves going beyond selfish interests and personal gain, focus on the moral culture of humanity.

Keywords: identity, religion, religious socialization, businessman.